

Герасименко М.М.
ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ПРОЦЕСС ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

В статье анализируются особенности приобретения гендерной идентичности юношами и девушками, обучающихся в высшем учебном заведении и ее влияние на процесс экономической социализации студенческой молодежи. На основе научных подходов рассматриваются особенности экономической социализации индивидов, принадлежащих к разным гендерным типам и осуществлена попытка определить оптимальный из них, который проявляет наибольшую эффективность в современных экономических условиях развития.

Проанализированы основные этапы эмпирического исследования, приводятся его результаты и осуществлена их интерпретация. Определено, что типизированные маскулинные и феминные гендерные роли индивидов обнаруживают свою неэффективность в современных условиях экономического развития украинского общества. Более эффективными оказываются андрогинные индивиды, конгруэнтно вписываются в контекст социально-экономических преобразований. Источников – 14.

Ключевые слова: личность, андрогиния, андрогенная личность, гендерная идентичность, гендерные роли, экономическая социализация, маскулинность, феминность.

Gerasimenko M.M.
FEATURES OF THE INFLUENCE OF GENDER IDENTITY OF STUDENTS IN THE PROCESS OF ECONOMIC SOCIALIZATION

The paper analyzes the characteristics of the acquisition of gender identity, boys and girls enrolled in higher education and its impact on the economic socialization of students. On the basis of scientific approaches are considered especially economic socialization of individuals belonging to different types of gender-based and made an attempt to determine the best of them, which shows the greatest efficiency in today's economy development.

Analyzes the main stages of empirical research are carried out and the results of their interpretation. Determined that the typed masculine and feminine gender roles of individuals discover their inefficiency in the current context of the economic development of Ukrainian society. More effective are the androgynous individuals congruent within the context of socio-economic transformation. Sources – 14.

Key words: identity, androgyny, androgenic identity, gender identity, gender roles, economic socialization, masculinity, femininity.

Герасименко Михайло Михайлович – аспірант кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

УДК 159.923.35:159.953.5

Додонова О.А.

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті узагальнено наукові підходи щодо розкриття сутності поняття «активність», визначено відмінні риси прояву активності тваринами та людиною на основі виокремлення потреб і мотивів, характеризувано сутність активності особистості з виділенням видів активності, властивих тільки їй; доведено безальтернативність навчання людини з точки зору формування у неї пізнавальної, інтелектуальної та творчої активності, та проведено групування потреб для їх прояву за рівнями ієрархії теорії Абрахама Маслоу. Джерел – 9.

Ключові слова: активність, інтелект, мислення, мотив, навчання, особистість, потреба, творчість.

Постановка проблеми. Розвиток економіки та суспільства на сучасному етапі характеризується високими темпами змін і протікання процесів у соціальних системах,

що вимагає від кожної особистості підвищувати свій рівень освіти, інтелекту, творчості задля можливості соціалізації та задоволення власних потреб. На систему освіти покладена головна функція – підготовка кожної людини до трудової діяльності, що надасть можливість їй задовольнити власні потреби, та виховати з кожної людини особистість, яка соціалізується. Вирішення цього завдання з точки зору психології полягає у розвитку мислення людини – «активності, яка наповнює її енергією та інформацією, забезпечує виготовлення, створення та конструювання нових явищ в оточенні» [3, с. 496]. Відтак, педагогічна функція навчання людини та виховання з неї особистості спирається на застосування ефективних психологічних методів розвитку мислення та підвищення її активності до пізнавальної діяльності, розвитку інтелекту та творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення визначеної вище проблеми зробили такі вчені, як: С.Д. Максименко, Л.М. Фрідман та І.Ю. Кулагіна – з точки зору формування теоретичного базису та характеристики базових понять активізації розумової діяльності особистості у процесі навчання [3, с. 24, 494-496; 7, с. 83-86]; Н.Б. Шумакова з точки зору дослідження пізнавальної активності у процесі навчання з урахуванням різних вікових меж людини [9, с. 58]; Д.Б. Богоявленська, якою всебічно досліджено сутність інтелектуальної активності з урахуванням рівня підготовленості особистості та її потреб, а також розвитку творчої активності [1, с. 22-35, 74-79, 166-167]. Методологічним базисом для наукових результатів, які отримано цими вченими стали теоретичні положення Н.Ю. Войтоніса та А.С. Прангішвілі, в яких на основі поєднання психологічних, біологічних і педагогічних наук розкриті передумови формування інтелекту особистості та концептуальні засади підвищення активності особистості у процесі навчання [4, с. 98-101, 237-240].

У той же час, в окремих дослідженнях, при розкритті рис, які характеризують активність особистості – як віддзеркалення діяльності, виділяються лише такі риси, як почуття, сприйняття, пам'ять, мислення та уявлення [3, с. 22]. Вважаємо, що цього не достатньо, оскільки, за винятком мислення, інші риси властиві й тваринам – по-перше, а по-друге – при такому розкритті рис відсутні такі, як інтелект, розум і творчість – як такі, що виділяють людину від тварини, та поза яких не можливо активізувати сам процес навчання.

В іншому тлумаченні та при розкритті рис, які характеризують активність особистості, взагалі відсутні такі, що вказують на освіченість і здатність до навчання: так, у психологічному словнику за науковою редакцією В.І. Войтко, активність особистості розуміється лише як її «здатність до свідомої трудової діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища і самої себе...», яка виявляється в її ініціативності, діловитості, психологічному настрої на діяльність [4, с. 10-11]. Очевидно, що у цьому тлумаченні відсутня, поруч із інтелектом, розумом і творчістю, й необхідна риса, що міститься у характеризованих рисах попереднього автора – «Мислення».

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття «активність» та феномену активності особистості, визначенні відмінних рис активності між людиною та твариною та тих із них, які характеризують активність людини з точки зору прояву здатності до навчання.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. У сучасній психологічній науці не існує загально визнаної точки зору щодо трактування поняття «активність». Серед існуючих трактувань до найбільш смних можна віднести те, що наведено Л.М. Фрідман і Є.А. Голубевою, які характеризують активність одночасно як «...міру взаємодії суб'єкта з дійсністю, що його оточує», та як «...інтенсивність, тривалість і частоту дій, що виконуються, або діяльності будь-якого роду» [7, с. 126; 2, с. 20]. До найбільш конкретизованих визначень цього поняття можна віднести трактування,

що надане С.Д. Максименко, на думку якого «активність» одночасно: по-перше – «загальна характеристика людини, динаміка діяльності та джерело перетворення та підтримки життєво значущих зв'язків зі світом людей та ноосфери»; по-друге – «самостійна сила дій, розвитку та стану людини»; по-третє – «динамічна умова становлення, реалізації та змін кожного виду діяльності, властивості її власного руху» [3, с. 417].

Але, при відсутності єдності думок щодо трактування цього поняття, у цих та інших учених-психологів можна виділити спільну точку зору щодо сприйняття активності в якості спеціальної людської властивості нервової системи в умовах життєдіяльності – з одного боку, та актуалізованого покликання людини у процесі будь-якої діяльності, що націлена на зміну світу, не виробництво або породження конкретного об'єктованого продукту матеріальної або духовної культури – точка зору, яка ґрунтується на теорії відомого російського психолога С.Л. Рубінштейна [5, с. 181]. Саме таке сприйняття активності властиво для предмету вивчення психології – з наукової точки зору, та при вивченні психічного життя будь-якої людини з виділенням властивих форм – з практичної: у першому випадку звертає на себе увагу те, що предметом вивчення психології є сфера життєдіяльності людини та, у тому числі – її психічна активність [3, с. 16]; у другому те, що психічне життя людини з точки зору психології проявляється у вигляді трьох форм активності – внутрішній, яка існує суб'єктивно в кожній людині; активності людини відносно навколишнього середовища та активності, що проявляється та втілює те, що відмічено та перетворене (образ, думка) у зовнішнє – предмет або явище [3, с. 22].

Отже, важливим аспектом психічного життя людини є прагнення до активності, яке проявляється у бажанні задовольнити потреби та інтереси, переконаннях та ідеалах. У той же час, як це було відмічено вище, не достатньо розглядати в якості рис активності, що властиві для людини, лише відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення та мислення. Серед цих п'ятьох рис лише одна (остання) відокремлює активність людини від активності тварин. Ця наукова проблема потребує її вирішення на основі більш докладного розгляду рис, які властиві тільки для прояву активності людиною – по-перше, а по-друге – тільки тих рис, які перетворюють людину (у широкому розумінні цього поняття) на особистість.

Як і у тварин, джерелом прояву активності у людини є потреби, що викликають відповідні реакції та дії. У той же час, активність тварин є поведінкою, що обмежується інстинктивними та умовно-рефлекторними діями, що націлені на пристосування до умов життя та задоволення біологічних і фізіологічних потреб у їжі, розмноженні та безпеці. Людина ж проявляє активність не тільки для задоволення цих потреб, але й потреб більш високого порядку на основі взаємодії з суспільством, у процесі праці. Таким чином, активність людини проявляється не тільки у пристосуванні до умов життя, але й задля досягнення поставлених цілей у процесі діяльності, що передбачає планування та регулювання дій, передбачення результатів, націленість на вдосконалення діяльності. Отже, усвідомлена активність людини є «... рисою діяльності людини, що проявляється у системі дій, направлених на досягнення цілей...» [3, с. 342].

Більш конкретно розкрити сутність відмінності активності людини і тварин дозволяє аналіз результатів фундаментальних досліджень відомих учених у галузі психологічних (А.В. Петровський та В.Д. Небиліцин), медичних (М.О. Бернштейн і В.М. Мясіщев) та біологічних (Н.О. Тих) наук. Зокрема: А.В. Петровський на особливу увагу приділяє розкриттю сутності людської активності під впливом мотиваційних сторін міжособистісних відносин, у яких визначальними виступають взаємодія та взаємовідносини між людьми, що визначаються цілями, завданнями та цінностями сумісної діяльності [4, с. 179]; В.Д. Небиліцин знаходить відзнаку у детермінантах індивідуальних особливостей людини, якій властиві відзнакові риси мислення, нервово-психічної діяльності, здатності планувати та прогнозувати, інтелекту – рис, які не

властиві тваринам [4, с. 328-330]; М.О. Бренштейн, при дослідженні фізіології та біології активності живих істот, обґрунтовує особливість рис людської активності на основі аналізу рефлексів («рефлекторна дуга»), пов'язаних із змінами у зовнішньому середовищі, вмінням людини під їх впливом планувати та прогнозувати свої дії, приймати виважені адекватні дії [4, с. 121-124]; В.М. Мясичев таку різницю пов'язує з умінням людини обирати варіанти рішення під впливом рефлексів із метою скорішого задоволення власних потреб [4, с. 165-166]; у дослідженнях Н.О. Тих відзначають риси активності людини і тварин встановлені на прикладі аналізу особливостей спілкування між мавпами та людьми, що витікають з особливостей прояву збудження, націленості та здатності здійснювати подвійні вчинки [4, с. 104-106]. Якщо у тварини поштовхом активності є інстинкт, то у людини, поруч із цим, це також мотиви, переконання, ідеали, установки – ті риси, що допомагають їй задовольняти власні потреби та досягати цілей життєдіяльності [3, с. 92-93].

Таким чином, у людини головною рушійною силою активності є усвідомлені та цілеспрямовані намагання досягти цілей у житті. На наше переконання така активність характеризує свідомість людини, рівень розвитку якої залежить від «накопичених знань, світогляду, ідейних і моральних переконань, відношення до інших людей і до себе самого» [3, с. 24]. Визначення свідомості в якості характерної риси людини, що визначає її здатність бути активною, ґрунтується на результатах фундаментальних досліджень відомого вченого-психолога та філолога О.О. Леонтьєва, сутність яких полягає у наступному [4, с. 9]: свідомість є необхідною рисою самої структури діяльності (трудової діяльності) людини; чим вище рівень свідомості, тим діяльність є більш продуктивною та результат отримується скоріше; для отримання такого результату людині необхідно активно діяти, відповідно змінам умов і засобів праці на основі власного досвіду. Відтак, можна констатувати, що рівень свідомості, який визначається накопиченими знаннями та досвідом людини, безпосередньо впливає на якісну сторону його трудової та будь-якої іншої корисної діяльності задля задоволення власних потреб.

Отже, виділяючи якісну сторону та корисність діяльності, ми свідомо характеризуємо людину як особистість, здатну підвищувати свою активність для задоволення потреб і досягнення життєвих цілей на основі накопичених знань. Саме знання для особистості є можливістю прояву пізнавальної, інтелектуальної та творчої активності. При цьому розвиток цих видів активності у процесі навчальної, трудової та будь-якої іншої корисної діяльності базується лише на рисах, які властиві лише особистості, на відзнаку від «людини» у широкому розумінні цього поняття, а саме – на волі та ініціативності.

Відтак, більш докладного дослідження потребують такі види активності, що є необхідними при навчанні людини, у процесі чого й виховується особистість, здатна задовольняти власні потреби, отримуючи користь від праці, та соціалізуватися у суспільстві як гідний її член.

По-перше, це пізнавальна активність, сутність якої, на наше переконання, полягає у прагненні особистості накопичувати знання у процесі пізнавальної діяльності для отримання корисного результату та задоволення власних потреб. Якщо розглядати пізнавальну активність особистості з точки зору її прояву у процесі навчання у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ), то корисність результату вимірюватиметься рівнем отриманих знань, а задоволеність власних потреб – отриманим рівнем кваліфікації та можливістю, на цих основах, знайти сферу прикладання своєї праці відповідно цій кваліфікації та, відповідно – гідний рівень оплати своєї праці.

По-друге, це інтелектуальна активність. На думку Д.Б. Богоявленської, інтелектуальна активність є «нестимульованим ззовні продовженням мислення..., суто особистісна властивість, єдність пізнавальних і мотиваційних чинників..., мірою якої є інтелектуальна ініціатива, що сприймається як продовження розумової діяльності за

межами ситуативної настанови, яка не зумовлена ані практичними потребами, ані зовнішньою або суб'єктивною незадовільною оцінкою роботи» [1, с. 22-35]. Погоджуюсь цілком із цим визначенням, можна відмітити, що інтелектуальна активність є більш високою формою розумової діяльності особистості, ніж пізнавальна. На наше переконання, сутність інтелектуальної активності полягає у прагненні особистості розширити межі прояву своїх накопичених знань і шляхом власного інтелекту змінити навколишнє середовище, ознайомити зі своїми продуктами інтелектуальної праці суспільство. Якщо розглядати інтелектуальну активність особистості з точки зору її прояву студентом у процесі навчання у ВНЗ, то прикладом може бути прагнення студента до участі у конкурсах наукових робіт, олімпіадах із фахових дисциплін, що викладаються, друкуванні наукових праць, участі у конференціях і, таким чином, «вносити» свій інтелект у соціальне середовище.

По-третє, це творча активність, яка, на наше переконання, є вищою формою прояву свідомої діяльності особистості, ніж пізнавальна та інтелектуальна. На відзнаку від інтелектуальної активності, для творчої мотив само затвердження у соціумі не є вирішальним, що витікає з результатів дослідження Д.Б. Богоявленської [1, с. 166-167]. При цьому, на думку цього вченого, між пізнавальною активністю та творчою також існують протиріччя, що викликано різними мотивами: у пізнавальній – це результат, який оцінюється, у творчій – це процес пошуку нового, креативного, що виходить за межі самого процесу навчання, але, у той же час – ґрунтується на накопичених знаннях. Проявом творчої активності студентів у ВНЗ можуть бути наукові відкриття у певній галузі знань, розробки цікавих і корисних зразків і друкування оригінальних наукових матеріалів, які мають новизну у певній галузі наук.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином можна дійти висновку про те, що психологічна сутність активності особистості у процесі навчання полягає не тільки у прагненні засвоїти навчальний матеріал, отримати відповідну кваліфікацію та знайти гідну сферу її прикладання – як головного мотиву пізнавальної діяльності.

Більш високими видами прояву психологічної активності у процесі навчання є інтелектуальна та творча, що передбачають на основі накопичених знань реалізувати власні інтелектуальні та творчі здібності.

Існує певна різниця між мотивами, які спонукають до прояву того, або іншого виду активності особистістю у процесі навчання, так само, як і між мотивами, що спонукають тварину, людину та особистість до прояву певного виду активності. Це визначається, перш за все, потребами до активних дій.

На основі змістовної теорії мотивації Абрахама Маслоу [6, с. 366-367], нами групувано види активності з виділенням спільних і відмінних рис її прояву твариною, людиною та особистістю, виходячи з рівня ієрархії потреб.

Так, як для тварин, так і для людини та особистості первинними є задоволення фізіологічних потреб – тобто первинним поштовхом прояву активності є інстинкт, що є природним для будь-якої живої істоти. На відзнаку від тварини, у людини (у процесі трудової діяльності та соціалізації) активність проявляється під впливом бажання задовольнити соціальні потреби – тобто бути причетним до суспільства, певної групи, мати відчуття, що тебе сприймають гідним інші члени групи, мати відчуття соціальної взаємодії, підтримки та причетності, а також потребу у повазі та визнанні зі сторони суспільства та колег за результати праці, досягнення у процесі корисної діяльності. Це є вторинними потребами.

Але, лише для особистості, за умови задоволення перелічених вище потреб, характерним є прояв пізнавальної, інтелектуальної та творчої активності задля задоволення потреб за найвищою категорією за ієрархією А. Маслоу – самовираження,

що проявляється у прагненні реалізувати свої потенційні можливості та зростати як особистість.

Вважаємо, що лише у процесі навчання можливо сформувати здатності особистості до прояву цих видів активності. Відтак, перспективними напрямками подальших наукових досліджень у даному напрямку є визначення соціально-психологічних чинників (мотиваторів і демотиваторів) як таких, що впливають на пізнавальну, інтелектуальну та творчу активність особистості у процесі навчання.

Література

1. Богославская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Елена Александровна Богославская: Дис. доктора психолог. наук; спец. Психология личности. – Ростов на Дону: Ростовский университет, 1983. – 171 с.
2. Голубева Э.А. Некоторые направления и перспективы исследования природных основ индивидуальных различий / Э.А. Голубева // Вопросы психологии. – 1983. – № 3. – С. 16—28.
3. Максименко С.Д. Общая психология: учеб. пособие / Сергей Дмитриевич Максименко. – М.: «Рефа-бук», К.: «Ваклер», 2004. – 528 с.
4. Психологический словарь (на украинском языке) / под ред. В.И. Войтко. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург, изд-во «Питер», 2002. – 720 с.
6. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: «Дело», 1994. – 702 с.
7. Фридман Л.М. Психологический справочник учителя / Лев Моисеевич Фридман, Ирина Юрьевна Кулагина. – М.: «Просвещение», 1991. – 288 с.
8. Христоматия по психологии: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Под ред. проф. А.В. Петровского. – М.: «Просвещение», 1977. – 528 с.
9. Шумакова Н.Б. Исследовательская активность в форме вопросов в разные возрастные периоды / Н.Б. Шумакова // Вопросы философии. – 1986. – №1. – С. 53 – 59.

References

1. Bogoslavskaya D.B. Intellektual'naya aktivnost' kak problema tvorchestva / Elena Aleksandrovna Bogoslavskaya: Dis. doktora psiholog. nauk; spets. Psihologiya lichnosti. – Rostov na Donu: Rostovskiy universitet, 1983. – 171 s.
2. Golubeva E.A. Nekotorye napravleniya i perspektivy issledovaniya prirodnih osnov individual'nyh razlichiy / E.A. Golubeva // Voprosy psihologii. – 1983. – № 3. – S. 16—28.
3. Maksimenko S.D. Obschaya psihologiya: ucheb. posobie / Sergey Dmitrievich Maksimenko. – M.: «Refa-buk», K.: «Vakler», 2004. – 528 s.
4. Psihologicheskij slovar' (na ukrainskom yazyke) / pod red. V.I. Voytko. – K.: Vischa shkola, 1982. – 215 s.
5. Rubinshteyn S.L. Osnovy obschey psihologii / S.L. Rubinshteyn. – Sankt-Peterburg, izd-vo «Piter», 2002. – 720 s.
6. Osnovy menedzhmenta / M. Meskon, M. Al'bert, F. Hedouri. – M.: «Delo», 1994. – 702 s.
7. Fridman L.M. Psihologicheskij spravochnik uchitelya / Lev Moiseevich Fridman, Irina Yur'evna Kulagina. – M.: «Prosveschenie», 1991. – 288 s.
8. Hristomatiya po psihologii: ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov / Pod red. prof. A.V. Petrovskogo. – M.: «Prosveschenie», 1977. – 528 s.

Додонова Е.А.

Психологическая сущность активности личности в процессе обучения

В статье обобщены научные подходы к раскрытию сущности понятия «активность», определены отличительные черты проявления активности животными и человеком на основе выделения потребностей и мотивов; охарактеризована сущность активности личности с выделением видов активности, присущих только ей; доказана безальтернативность обучения с точки зрения формирования у личности познавательной, интеллектуальной и творческой активности, и проведена группировка потребностей для их проявления по разным уровням иерархии потребностей А. Маслоу. Источников -9.

Ключевые слова: активность, интеллект, мышление, мотив, обучение, личность, потребность, творчество.

Dodonova E.A.

Psychological nature of activity of the individual in the learning process

The paper summarizes the scientific approach to the disclosure of the essence of the concept of "activity", defined the distinctive features of the manifestation of activity in animals and man on the basis of allocation of the needs and motivations, described the essence of the activity with the release of the individual types of activity that are unique to her and prove that there is no alternative learning from the point of view of the formation of the personality cognitive, intellectual and creative activity, and the group performed for the needs of their display on different levels of Maslow's hierarchy of needs. Sources -9.

Key words: activity, intellect, thought, reason, education, personality, needs and creativity.

Додонова Олена Анатоліївна – старший викладач кафедри фізичного виховання, здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Луганськ

UDK 159.9

Yerhakova J.G.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF WORK WITH UNADAPTED TEENAGERS WHICH ARE BROUGHT UP IN THE BOARDING SCHOOLS

The social-psychological analysis of structure of unadapted process of personality is presented in the article. Psychological features and necessities of children, that are the pupils of boarding schools, are analysed; given recommendations about work with orphan children and children, confined paternal caring. Educated and analyzed features of unadapting of teenagers, which are in boarding schools; considered correction-educator work with socially unadapted teenagers, that is based on principles of design of adequate behaviour reactions of teenagers, as an important factor of their adaptation and optimization of social environment in a collective. Sources – 8.

Key words: unadapting, psychological aspects, asocial behavior, vital competence, inclination, pedagogical neglect, position of maintenance, foster family, inadequate relation, hypertrophied dependence.

Raising of problem. A problem of orphanhood and children confined paternal caring always was actual, its decision - one of priority aspirations of public social policy and psychology. The state committee of statistics of Ukraine reports that the amount of children-orphan and young people, confined paternal guardianship, with every year grows unceasingly.